

תורת החכמים

גיליון שבועי להנחלת תורת רבותינו חכמי ספרד זיע"א
 יוצא לאור על ידי מכון חכמי ספרד רח' הרב צבאן 9 נתיבות
 טל' 077-5535280 | פקס 077-5535281 | מייל toratsfarad@gmail.com

עיד	כניסה	יציאה	ר"ת
י"ם	19:23	20:14	21:10
ת"א	19:20	20:12	21:07
ח"פה	19:23	20:15	21:11
ב"ש	19:20	20:12	21:06

שבת בעלותך תשפ"א

גיליון
 רט"ו

תולדות החכמים

רבינו שאול אבן דנאן זיע"א

רבינו נולד בשנת תרמ"ב בעיר 'פאס' שבמרוקו, לאביו רבי שלמה ראב"ד פאס ומח"ס שו"ת 'אשר לשלמה' ושו"ת 'במשק שלמה'. אימו, היא בתו של רבי שאול אבן דנאן, אשר רבי יעקב אביחצירא התבטא עליו שהוא אחד מארבעת גדולי חכמי מרוקו שהיו בדורו. משפחת אבן דנאן מתייחסת למעלה, דור אחר דור עד להרמב"ם.

בחייתו רבינו בן י"ד שנים, השיאו אביו עם בתו של רבי יהונתן מימראן הי"ד בן רבי ישראל יעקב מימראן מגדולי חכמי וצדיקי 'פאס'.

מטל ילדותו למד רבינו תורה מאביו, שכן אביו, מלבד לכהונתו בדיינות וברבנות, עסק גם בהרבצת התורה לתלמידים, ולימים נודעו רבים מהם כגדולי החכמים.

פני קודשו של רבינו

גם בהמשך חייו, כרוך היה רבינו אחר אביו, ולא פסק מלשנות ממעיין חכמתו הגדולה, וכמו שכתב רבינו בהקדמתו לספרו שו"ת 'הגם שאול', 'מקור ישע לחיי ורוח זאת התורה, הוא הקדוש מורי ורבי עטרת ראשי, אדוני אבי הגאון המפורסם המקובל האלקי התורני התלמודי כקש"ת [כבוד קדושת שלום תורתו] וכמוהו"ר שלמה זצ"ל זיע"א, אשר הורני והנחני באורח חיים, בלימוד ישר בכונה עצמית, כאשר עם לבבו בלמודיו הכי גבוהים בפלפולו הדין וההסוד בתלמוד ובפוסקים, ממנו נאצלת כלשהו, הוא היה מאור עיני ורוח ביתי, כרוך בעקבותיו הייתי מנעורי, מתעורר באמתותיו יום יום, נפשי ורוחי קשורים בו עד השעה האחרונה אשר הפרידני ממנו המלך המשפט, האל ברוך הוא'.

בשנת תר"פ, החל רבינו לשמש כסופר בית הדין בפאס, תפקיד אשר בבתי הדין של מרוקו, דרש התמצאות מוחלטת בסוגיות אבן דנאן ורוחן משפט. בשנת תרצ"ד נתמנה רבינו לדיין בעיר 'מראכש', וישב בדין עם הרב"ד רבי משה זריחה, ועם עמיתו, הדיין רבי מרדכי קורקוס (מח"ס 'עודות מרדכי').

בשנת תרצ"ט, נתמנה לראב"ד רב הדין הגדול לערעורים בעיר הבירה 'רבאט', כנאפו. עימו ישבו הדיינים רבי חיים דוד בן סוסאן (לימים ראב"ד ורבה של קובלנקה), ורבי שמעון אביקצין (מח"ס 'שש אנכי' אך טוב לישראל ועוד).

בשנת תש"א, נתמנה רבינו לחבר בית הדין הגדול לערעורים בעיר הבירה 'רבאט', בראשות רבה של מרוקו רבי יהושע בירדוגו (מח"ס 'בית דינו של יהושע'), ובחברת הדיין רבי מיכאל יששכר אנקאווא (בן רבי רפאל, רבה הקודם של מרוקו).

בשנת תש"ז, הוקמה 'מועצת רבני מרוקו', שבמסגרתה התאספו רבני ודייני המדינה לדין בעניינים העומדים על הפרק, הרב הראשי, רבי יהושע בירדוגו, מינה מחמת חוליו את רבינו, לנהל ולעמוד במקומו בראשות המועצת. רבינו ניהל את המועצת ביד רמה, כל שנות קיומה, ובהדרגתו תקנתו וגוררים לשמירת חומת הדת (התקנות נדפסו במלואם בספר 'זמשטט העברי בקהילות מרוקו').

בשנת תש"ט, כשהכביד חוליו של רבי יהושע בירדוגו, נתמנה רבינו במקומו, לרבה הראשי של 'מרוקו' ולאב בית הדין הגדול לערעורים שב'רבאט' הבירה. לצידו ישבו הדיינים רבי מיכאל יששכר אנקאווא הנזכר ורבי שמעון הכהן. רבינו נהג את נשיאותו ברמה ובענווה נפלאה, וזכה לכבוד ויקר מצד כל הרבנים והקהילות שב'מרוקו', וכן מצד השלטונות הצרפתים והמוסלמים כאחד, ואף היה מבאי ארמון המלך, וזכה ממנו לכבוד והערכה רבה.

בשנת תש"י, הקים רבינו בית מדרש גבוה לרבנים בעיר 'רבאט', כששאיפתו להצמיח עוד ועוד מורי הדין ומנהיגים רוחניים בעלי שיעור קומה. בית מדרש זה, זכה לתקציב קבוע מאת המלך.

רבינו היה עסוק תדיר בעיון בפרד"ס התורה, עד שגם כאשר שכב לישון המשיך להרהר בדי"ת, ובחלומותיו פירש פסוקים והקשה קושיות עמוקות הן בגלגל והן בנסתר. כשהתעורר משנתו זכר אותם בבחירות, וכתב הרבה מהם בספריו.

מלבד גדולתו העצומה בתורה ובהוראה, היה רבינו גדול מאד בחכמת התלמוד, בחריפות ובעמקות וסברא ישרה. דוגמא לכך, היא העובדה שרבי אברהם אביטבול ראש ישיבה ב'מראכש', שהיה ידוע בגודל לפלפולו, שלח אליו שאלה בפירושו סוגיא במסכת חולין בה התקשה ביציאתו (השם שאול חי' סימן עח).

בשנת תשכ"ז, פרש רבינו מהרבנות בכדי לעלות לארץ הקודש. בהגיעו לא"י, התיישב בעיה"ק 'ירושלים' בשנות קטנותיו מ', והיה ספון בביתו על התורה ועל העבודה בקדושה ובטהרה. בכ"ב ניסן תשל"ב, בחיותו בן תשעים שנה, השיב רבינו את נשמתו הטהורה ליצירתו, ומנו"ח כר"ה ורשעים.

חיבוריו של רבינו הם, שו"ת 'הגם שאול' ח"א, אותו הדפיס רבינו בשנת תשי"ט בעיר 'פאס', ובסופו קונטרס 'שנה שאול' הכולל מערכות הלכתיות. לאחר פטירת רבינו בשנת תשל"ג נדפס שו"ת 'הגם שאול' ח"ב, ובשנת תשל"ז נדפס חלק זה מחודש. בתוספת חלק מ'מועצת הרבנים' שרבינו עמד בראשה, ובתוספת חייושים ע"ה"ת, הגות מחשבה והיסטוריה (וממנו נערך המאמר הסמוך).

רבינו הניח ברכה אחריו, את בנו יחידו רבי יהונתן זקנו ע"ה ורבי שלמה אבן דנאן אבי רבי אהרון בילר, הקים כולל 'חזלת שלמה' ע"ש זקנו רבי שלמה אבן דנאן אבי רבינו, בשכונת רמות בירושלים, וכמו כן ההדיר את תורת אבותיו, ובהם השר"ת 'הגם שאול' של רבינו.

תורתו מונן לנו, היא מאירת עינינו, הוא ימליץ טוב בעדנו.

מכח שנענשה מרים מוכח שתחיית המתים מן התורה

והדבר מרמז והתורה נמשכה על אדות האשה הנפשית אשר לקח פי אשה נפשית לקח (יב. א)

מובא במדרש (פליאה), הרוצה לידע תחיית המתים מן התורה, יראה 'הנהיג מרמז מצרעת פשליג'.

וצריך להבין את דברי המדרש, איך נדע את תחיית המתים מזה שמרים נענשה?

ומבאר הגאון רבינו שאול אבן דנאן (ראה אודותיו במדור הסמוך) בספרו **הגם שאול** (פרשת מקץ), בהקדים את הגמ' בשבת (פז.), שהביאה טעם להנחת משה שפירש מאשתו, מפני שנשא קל וחומר בעצמו. אמר, ומה ישראל שלא דיברה שכינה עמהם אלא שעה אחת, וקבעה להם זמן, אמרה תורה 'היה נכנים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה' (שמות יט. טו), אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי, ואינה קובעת לי זמן, על אחת כמה וכמה.

והנה, הדבר תלוי במחלוקת חכמים ורבי יוחנן בן ברוקא, בגמ' יבמות (סה.), לחכמים, אין הנשים מצוות על פו"ר, ולרבי יוחנן בן ברוקא גם הנשים מצוות על פו"ר.

ולשיטת ריב"ב יש להבין כיצד יכול היה משה ע"י הק"ו להפקיע מאשתו את מצות פו"ר שהיא מחוייבת בה? והרי לאשתו אין ק"ו, שהרי אין הדיבור מתייחד עימה, ומה שבמתן תורה פירשו אף הנשים זה משום שה' דיבר אף עם הנשים, וזהו שאמרו 'הק"ו אף פְּמִשָּׁה דְּבַר ה'" (במדב"ב. ב) ולא באשתו. ומה שפירשו הנשים במתן תורה הרי זה משום ששם 'גם פְּנוּ דְבַר' (שם), אמנם לשיטת חכמים שאשה לא מחוייבת במצות פו"ר אזי יועיל הק"ו של משה שהרי אין הוא מפקיע ממנה את מצות פו"ר.

ואפשר שמרים סברה כשיטת ריב"ב ולכן טענה, שאף שיש למשה ק"ו אינו יכול להפקיע מאשתו את מצות פו"ר, ומכל מקום ממה שנענשה מרים, מוכח שהנשים פטורות ממצות פו"ר כדעת חכמים, וכדין עשה משה שפירש מאשתו ע"י הק"ו שהרי לא מפקיע מאשתו שום חיוב ע"י הק"ו.

עוד מקדים רבינו את המובא בספר 'נחלת בנימין' (מצוה א) לרבי יצחק בנימין וואלף, שטעמם של חכמים, שנשים פטורות ממצות פו"ר, כי מאחר שנברא האדם ממקום המזבח, כמבואר במדרש (ב"ר יד. ח), שהוא מקום קדוש עוד בטרם נברא העולם. נמצא שבבריאת האדם מהעפר שבמקום המזבח יש מעילה, ועל האדם לשלם על אותה מעילה, כמו שנאמר 'אֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן הַקֹּדֶשׁ וְשָׁלַם וְאֵת חֲמִישְׁתּוֹ יוֹסֵף עֲלָיו' (ויקרא ה. טו), ולכן ציווה ה' על האדם את מצות פו"ר, שבוה משלם הוא על אותה מעילה שנגרמה בבריאתו. לעומת זאת האשה, נבראה מהאיש כמו שנאמר 'כִּי מֵאִשׁ לָקַחְתָּ אֵת' (בראשית ב. כג), והרי שלא היתה מעילה בבריאתה (כי לאחר יצירת האדם מן האדמה כבר יצא הוא לחולין), ולפיכך, אין האשה מצווה על פו"ר.

אמנם, בגמ' עירובין (יה.), נחלקו רב ושמואל, בפירוש הצלע' האמורה בפסוק 'וַיִּזְן ה' אֱלֹהִים אֵת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבָאָהּ אֵל

הָאָדָם' (שם, כג), האם האדם הראשון נברא דו פרצופים, כלומר, שה' ברא את האדם הראשון זכר מצד אחד ונקבה מצד שני, ואח"כ חילקו לשניים, או שנאמר ש"הצלע" זה זנב שהיה לאדם הראשון וממנו ברא ה' את חוה.

ועפ"ז אפשר לומר, כי הטעם של חכמים שפוטרים את האשה מפו"ר, סוברים כדעה שהאשה נבראה מזנב האיש, ולא היתה מעילה בבריאתה, ולכן אינה צריכה לשלם ע"י מצות פו"ר. ואילו ריב"ב שסובר שהנשים חייבות במצות פו"ר סובר כדעה שהאדם נברא דו פרצופים, ומכיון שאף האשה נבראה מן האדמה, יש בה מעילה, ובכדי לתקן זאת מחוייבת גם היא במצות פו"ר.

בהמשך, דקדקה הגמ' (שם) בפסוק 'וַיִּצְרַח אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם' (שם, ז), מדוע נכתבה האות 'י' בתבת 'וַיִּצְרַח' שתי פעמים, אכן, לדעת האומר כי נברא האדם דו פרצופים, מובן, שהוא כדי לרמוז שהאדם נברא בשתי צורות, אך למי שסובר שהאדם נברא פרצוף אחד, מדוע נכתבה תיבת 'וַיִּצְרַח' בשני יודיים? ויתרצה הגמ', שזה בא לרמז לרבי רבי שמעון בן פזי, שאמר כי כל חייו של האדם הוא אומר אוי לי מיצרי (שמעצור אותי כאשר אני עושה את רצון ה') ואוי לי מיוצרי (אם אכן אעשה רצון יצרי).

אמנם במדרש (ב"ר יד. ה), מובא הסבר שונה, שאמר הכתוב 'וַיִּצְרַח' בשני יודיים, כדי ללמד על שתי יצירות, יצירה אחת בעוה"ז ויצירה אחת לעתיד לבוא, וכתב רבי אשר אנשיל בספרו 'שמנה לחמו' (הרוש להפסד פ"א), מכאן לתחיית המתים מן התורה.

נמצינו למדים (לדברי המדרש), כי לדעת ריב"ב תיבת 'וַיִּצְרַח' באה כדי ללמד שנבראו דו פרצופים ולפיכך נצטוו גם הנשים על מצות פו"ר, שהרי שניהם נבראו במעילה, ועל שניהם לתקן. אך לדעת חכמים, שנשים לא נצטוו על מצות פו"ר, משום שלדעתם האשה נבראה מן הצלע ואין עליה חובה לתקן שהרי לא מעלה, א"כ תיבת 'וַיִּצְרַח' בשני יודיים, באה ללמד על שתי יצירות אחת בעוה"ז ואחת לעולם הבא, שזוהי יש הוכחה לתחיית המתים מהתורה.

ועל פי כל הנ"ל, מבאר רבינו את דברי המדרש 'הרוצה לידע תחיית המתים מן התורה יראה 'הנהיג מרמז מצרעת פשליג'. כלומר, שישאל מדוע נענשה מרים, והלא צדקה מרים בטענתה, כיצד משה פרש מאשתו. שאם משום ששכינה מדברת עימו תדיר, כיצד הוא מפקיע את החיוב של מצות פו"ר מאשתו שהרי אין השכינה מדברת עימה תדיר, ומה שמרים נענשה מוכח שבזמם משה ביקר שעתה, ואינו מפקיע מאשתו כלום, שהרי אין הנשים מצוות בפו"ר, וזאת משום שהיא נבראה מן האדם ולא שהאדם נברא דו פרצופים. ומעתה, מה שאמר הכתוב 'וַיִּצְרַח' בשני יודיים הוא כדי ללמד שיש שתי יצירות, אחת של העולם הזה ואחת לעתיד לבוא בתחיית המתים, והיינו תחיית המתים מן התורה.

